

МОДЕЛЮВАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ СИТУАЦІЙ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ У МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ

В статті автор розглядає проблему формування моральних цінностей у майбутніх вчителів засобами моделювання педагогічних ситуацій.

На сьогодні у зв'язку із зростанням вимог до освітньої та професійної підготовки молодого вчителя виникла необхідність здійснювати перехід до індивідуального підходу у навчанні, розвитку творчих здібностей майбутніх спеціалістів, базуючись на їх самостійну роботу, активні форми та методи навчання.

Формування педагога творчого, ініціативного, самокритичного може бути здійснено лише тоді, коли майбутній вчитель уже в роки навчання у педагогічному ВНЗ буде поставлений в умови, наближені до його практичної діяльності за допомогою активних методів навчання, що готують його до співпраці з учнями. Одним із таких ефективних методів є моделювання педагогічних ситуацій. Протягом останніх десятиліть проблема моделювання педагогічних ситуацій досліджувалась у працях І.А.Зязюна, Л.В.Кондрашової, Н.В.Кузьміної, Л.Ф.Спіріна, В.А.Семиченко, О.С.Березюк, В.В.Каплінського, Л.О.Савенкової та ін. Досліджуючи проблему формування моральних цінностей засобами моделювання педагогічних ситуацій, ми ставили перед собою наступні завдання - вивчити теоретичні основи проблеми моделювання педагогічних ситуацій, обґрунтувати критерії і визначити рівні готовності студентів до засвоєння моральних понять; розробити навчальний зміст педагогічних ситуацій і способи їх реалізації в навчальному процесі.

Ключовим поняттям методу моделювання виступає категорія "модель". Це поняття має не одне значення. Педагоги та психологи вважають, що кількість різних трактувань моделі досягло вже декілька десятків і продовжує збільшуватись. Найбільш суттєвими та розповсюдженими варіантами трактування даного поняття ми будемо вважати наступні: 1. *модель як тип конструкції* (наприклад, автомобіль певної моделі, модельне взуття або одяг), 2. *модель як еталон для копій, зразок для копіювання* (наприклад, держстандарт будь-якої продукції), 3. *спеціальне уявлення будь-якого об'єкта, що реконструює його певні риси*.

У пізнавальному процесі взагалі, і у педагогічному дослідженні зокрема, модель розглядається переважно у третьому значенні. Моделюючими об'єктами у педагогіці та психології виступає особистість, діяльність, спілкування, поведінка. Модель замінює об'єкт, що досліджується, тим самим вона є посередником між об'єктом та дослідником. Така заміна можлива, якщо між моделлю та реальністю, яку вона представляє, існує певна відповідність, тобто модель, в тій чи іншій мірі, є аналогом досліджуваного об'єкта. Поняття аналогії, в свою чергу, теж багатозначне. Узагальнивши трактування даного поняття, можна виділити три види аналогій: як схожість відношень, як ізоморфізм, тобто повна подібність або взаємна відповідність елементів і структур двох об'єктів, як гомоморфізм, тобто часткова подібність, за якої зворотної відповідності немає. (Бурбакі Н., Ешбі У., Пойа Д.). Модель виконує свою роль лише тоді, коли ступінь її відповідності об'єкту чітко визначена. Досліджуючи модель, яка є аналогічною досліджуваному об'єкту реальності, ми отримуємо нові знання про цей об'єкт. В залежності від характеру отриманих знань, моделі, а отже, і процес моделювання можуть виконувати наступні функції: *на емпіричному рівні* – реконструюючи (відтворення якісної специфіки об'єкта) та описову, *на теоретичному рівні* – інтерпретаційну (пояснення, узагальнення). С.Дейч вважає, що модель дозволяє у стисnutій формі описати безліч окремих випадків логічно, без спеціального опису. Функція узагальнення великої кількості інформації виступає на заключних етапах дослідження, коли життєздатність моделі вже доведена експериментами. На даному рівні виділяють прогнозуючу, критеріальну та евристичну функції. *На практичному рівні* моделювання виконує пізнавально-ілюструючу, навчальну та розважально-ігрову функції.

Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчує, що кожен з науковців в основу класифікацій моделей бере ті чи інші їх властивості. Розрізняють розумові моделі, речові, які представляють собою певне фізичне втілення оригіналу (макети, живі організми, муляжі); знакові моделі (зазвичай вони виконуються у графічній формі – малюнки, креслення, формули, словесні описи, спеціальні зображення та ін.); образні моделі – це ідеальне уявлення досліджуваних об'єктів у свідомості людини. Фактично, це будь-які образи: первинні (сенсорні та перцептивні) та вторинні (образи пам'яті та уяви, які у психології мають назву уявлень). Говорячи про образне моделювання як метод дослідження, маємо на увазі групу вторинних образів. В них об'єднується інформація, яка отримана за допомогою безпосереднього чуттєвого сприйняття та за допомогою абстрактно-логічного мислення. Оскільки образи можливо трактувати як знаки, то деякі вчені образні моделі включають до розряду знакових.

Субстанційні моделі – це моделі, матеріальний субстрат яких за своїми основними ознаками відповідає субстрату оригіналу. Структурні моделі імітують внутрішню організацію об'єкта-прототипа. Ця організація може розглядатися як у статичному, так і у динамічному планах. У першому випадку - це моделі структури особистості та психіки, класифікації методів педагогіки та психології, класифікації педагогічних дисциплін тощо. Структурні моделі другого типу – це штучні представлення процесів. Вони відображають тимчасові та енергетичні сторони об'єктів. Наприклад, формули хімічних реакцій, антропологічна, археологічна та історична періодизації соціо-, антропо-, культурогенеза. Функціональні моделі імітують способи взаємодії об'єкта із середовищем, тобто поведінку. Лабораторний експеримент є моделлю "життєвих ситуацій", а дії досліджуваного – модель його поведінки в цих ситуаціях. Ситуаційні моделі – це штучне представлення реальних обставин існу-

вання об'єкта, які обумовлюють його появу, розвиток, функціонування або зникнення. Розрізняють також змішані, повні та неповні моделі. А.А.Братко подає найбільш повну класифікацію моделей: образні, концептуальні, математичні, алгоритмічні, евристичні, блок-схемні, гіпотетичні, біонічні та біологічні [1:3].

Дослідження об'єктів пізнання за їх моделями, побудова і вивчення моделей реально існуючих об'єктів називається моделюванням. Діапазон трактування терміну моделювання надзвичайно великий від його досить частих варіантів (наприклад, фізичне моделювання) до отождолення із процесом пізнання. Для розкриття цього поняття у педагогіці та психології використовуються різноманітні категорії: "відтворення", "відображення", "аналогія", "відповідність", "схожість" та ін. В.А.Штофф представляє моделювання як відтворення певних сторін прототипу [4].

Але деякі вчені зазначають, що відтворення зберігає якісну специфіку об'єкта, це тотожність згідно усіх його параметрів, а моделювання – лише деяких.

Необхідність у методі моделювання виникає тоді, коли дослідження безпосередньо самого реального об'єкта неможливе або виникають труднощі у зв'язку з недоступністю об'єкта, певних етичних обмежень або великих витрат (тимчасових, трудових, фінансових та ін.).

Поняття моделювання має декілька значень: метод пізнання об'єктів через їх моделі, процес побудови цих моделей, форма пізнавальної діяльності (в першу чергу, мислення та уява), моделювання операцій мислення (Н.О.Менчинська, А.С.Родіонов та ін.), формування якостей характеру особистості (Л.В.Кондрашова, Т.С.Яценко та ін.). Оскільки метод моделювання тісно пов'язаний із створенням певних моделей, а процес дослідження за допомогою цього методу базується на здібностях людини до абстрагування, то можна вважати цілком справедливе ствердження, що процес моделювання є різновидом абстрактно-логічного пізнання.[1]

При використанні методу моделювання виникає можливість виходу за межу чуттєвого відображення суттєвих зв'язків речей, виклик з пам'яті наукової інформації, передбачення висновків, планування дій, реалізація їх на практиці. У педагогіці метод моделювання має на меті створення педагогічних ситуацій, які б дозволяли вирішити певну проблему. Таким чином моделювання, створюючи певну проблему, заохочує швидке реагування та розв'язання її, тим самим формуючи певні особистісні та професійні якості студента, які допоможуть йому у подальшій шкільній роботі.

Розглянемо термін "педагогічна ситуація". На основі праць Г.О.Балла, Б.С.Гершунського, Г.С.Костюка, Ю.М.Кулюткіна, Г.С.Сухобської, Т.С.Яценко та ін. ми можемо сформулювати наступне визначення даного терміну – це взаємодія між вчителем та учнем, а в нашому випадку між викладачем та студентом, в результаті якої відбувається виховний і навчальний вплив на студентів. Моделювання педагогічних ситуацій передбачає створення ситуацій, які для студентів виступають проблемою, а це, в свою чергу, стимулює до розв'язання та висновків. В.Я.Платов, А.А.Вербицький наголошують на позитивності педагогічних ситуацій, які стають нею внаслідок інструменту формування особистості професіонала. А.А.Вербицький виділяє два типи норм, яким підпорядковується розвиток особистості спеціаліста під час розв'язання педагогічної ситуації: компетентних предметних дій та соціальних відношень колективу. За цих умов формуються соціальні риси та характер спеціаліста [2]. М.Ж.Арстанов, П.І.Підкасістий, Ж.С.Хайдарв визначають два найцікавіших прийоми розв'язання педагогічних ситуацій: метод інциденту та метод розв'язання ситуацій за ролями.

Для дослідження готовності до формування моральних цінностей за допомогою моделювання педагогічних ситуацій нами розроблено спеціальні критерії, а саме: знання суті, структури моральних цінностей і можливих моделей педагогічних ситуацій; аналіз педагогічних явищ та фактів. Виходячи з вищезазначених критеріїв, за результатами діагностичного зрізу було виділено чотири групи студентів та вчителів-стажистів, в яких готовність до формування моральних цінностей знаходиться на різних рівнях (нульовий, аналітичний, конструктивний та професійно-творчий).

Проведене констатуюче дослідження показує недостатній рівень сформованості моральних цінностей у майбутніх вчителів і дає підстави для дальшого дослідження проблеми підготовки студента педагогічного ВНЗ до формування моральних цінностей в складних педагогічних ситуаціях.

З метою управління процесом моделювання педагогічних ситуацій були виділені такі етапи: початковий, практичний і творчий. У програму формуючого експерименту було закладено ситуації, які відрізнялись не тільки змістом, а й різноманітністю форм. Серед них були: ситуації поведінкового характеру (чисто виконавчі, які виникають стихійно або в процесі заняття); незакінчені педагогічні ситуації; ситуації-вправи, які вимагають зміни негативного варіанту моральної поведінки на позитивний; ситуації проблемного характеру.

На основі експериментальних даних можна зробити висновок, що головна увага студентів поки що концентрується на засвоєнні здебільшого теоретичних понять і висновків, які не завжди знаходять втілення в практичній діяльності майбутнього вчителя.

Досить часто поставлені перед індивідом моральні вимоги не набувають для нього особистісної цінності, не спонукають до відповідних вчинків, оскільки лише розуміються, але емоційно не переживаються. Необхідно створювати умови, за яких вони набували б необхідної значущості і перетворювались у внутрішні регулятори поведінки. Тобто потрібно забезпечити таку взаємодію педагога й студента, щоб результатом було розв'язання певного виховного завдання.

У процесі розв'язання моральних завдань, студент розвиває в собі якості з орієнтацією на майбутнє – здатність і готовність до самовдосконалення. Навчившись розв'язувати виховні завдання, студент автоматично набуває навичок довольної поведінки і будь-який довольний вчинок виступає як розв'язок морального завдання. Поведінка, якою керується майбутній вчитель, — це завжди повернення до індивідуального досвіду, набутого під час розв'язання відповідного морального завдання.

У результаті навчального експерименту відбулись зміни в співвідношенні рівнів готовності до формування моральних цінностей, було з'ясовано, що моделювання педагогічних ситуацій у педагогічному ВНЗ стає впливовим засобом при формуванні моральних цінностей, крім того, застосовуючи моделювання педагогічних ситуацій у вищих навчальних закладах, ми можемо досягти вироблення у студентів таких якостей характеру, як ініціатива, спостережливість, самостійність у прийнятті рішень, швидкості у засвоєнні знань, так як у процесі розв'язання педагогічних ситуацій положення, які до цього були загальними, стають конкретними.

Проведене опитування, аналіз планів та програм підготовки майбутніх вчителів свідчать про те, що необхідні зміни у викладанні психолого-педагогічних дисциплін, які спрямовували б майбутнього вчителя на формування моральних цінностей. Для цього потрібна перебудова форм підготовки майбутніх спеціалістів на основі сучасних принципів дидактики вищої школи; пошук конкретних практичних заходів, які забезпечать високий рівень професіоналізму випускників педінституту. Вчитель завжди діє в конкретних ситуаціях, тому важливо ще у ВНЗ навчити його бачити ситуацію, аналізувати, виділяти провідні ідеї, які покладені в основу розв'язання, відпрацьовувати конкретні схеми і варіанти практичних розв'язань завдань. Створення в навчально-виховному процесі вищої школи ситуацій, які моделюють майбутню професійну діяльність студентів, зможе забезпечити формування їх моральних цінностей

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Братко А.А. Моделирование психики. М., 1969
2. Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход. – М.: Высшая школа, 1991. – 207с.
3. Глинський Б.А., Грязнов Б.С., Дынин Б.С., Никитин Е.П. Моделирование как метод научного исследования. М., 1965
4. Штофф В.А. О роли моделей в познании. Л., 1963

Матеріал надійшов до редакції 18.09.03 р.

Власенко О. М. Моделирование педагогических ситуаций как средство формирования моральных ценностей у будущих учителей.

В статье рассматривается проблема формирования моральных ценностей у будущих учителей с помощью моделирования педагогических ситуаций.

Vlascenko O. M. Modeling the pedagogical situations as a means of moral values in the future teachers.

In the article the author studies the problem of forming moral values with the help of modeling pedagogical situations in high school.